

УДК 371.113; 94(477)(092)

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ ТА ШКОЛИ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І.П.КРИП'ЯКЕВИЧА

Левдер А.І.

У статті проаналізовано історико-педагогічну спадщину відомого українського педагога, вченого Івана Петровича Крип'якевича, зокрема дослідження ним проблем української освіти та школи, які розкривають витoki історії освіти, починаючи з княжих часів, процес становлення та розбудови українських шкіл у Західній Україні, особливості структури освіти, організацію шкільного життя, навчання школярів та підготовку учительства. У статті зроблено спробу систематизувати наукові публікації вченого, присвячені історії української освіти та школи.

Ключові слова: І.П.Крип'якевич, історико-педагогічна спадщина, історія освіти, історія школи.

В статье проанализировано историко-педагогическое наследие известного украинского педагога, ученого Ивана Петровича Крипьякевича, в частности исследование им проблем украинского образования и школы, которые раскрывают истоки истории образования, начиная с княжеских времен, процесс становления и развития украинских школ в Западной Украине, особенности структуры образования, организацию школьной жизни, обучение школьников и подготовку учителей. В статье сделана попытка систематизировать научные публикации ученого, посвященные истории украинского образования и школы.

Ключевые слова: И.П.Крипьякевич, историко-педагогическое наследие, история образования, история школы.

In the article the historico-pedagogical heritage of the famous Ukrainian teacher, scientist Ivan Petrovych Krypiakevych is analyzed, in particular, his research on problems of the Ukrainian education and school that reveals the origins of the history of education starting with the times of princes, the process of establishment and development of schools in Western Ukraine, specific features of the structure of education, organization of school life, teaching students, and teacher preparation. The article is an attempt to systematize the scholar's scientific publications devoted to the history of the Ukrainian education and school.

Key words: I.P.Krypiakevych, historico-pedagogical heritage, history of education, history of school.

Наукова спадщина відомого українського історика, педагога Івана Петровича Крип'якевича багатогранна і різноманітна. У ювілейному науковому збірнику, присвяченому пам'яті видатного історика, у бібліографії друкованих праць вказано понад 900 найменувань його праць: монографій, статей, нарисів, підручників, посібників, рецензій, що побачили світ як за життя вченого, так і після його смерті. Вагомою складовою цього переліку є історико-педагогічні дослідження української освіти та школи. На цей напрям його діяльності звертали увагу відомі українські вчені-історики В.В.Грабовецький, Б.М.Ступарик, І.Є.Цепенда, частково

Н.П.Клименко [1; 4; 6]. Аналізуючи різні сфери його діяльності, вони здебільшого вказували на сам факт вивчення історії освіти та школи і не виділяли її як окрему галузь наукового дослідження. Тому не дивно, що в історико-педагогічних публікаціях сучасних учених такий напрям наукової діяльності І.П.Крип'якевича фактично є малодослідженим. У зв'язку з цим виникає потреба у більш ретельному аналізі статей І.П.Крип'якевича, присвячених історії освіти і школі, їх систематизації.

Мета статті – з'ясувати час та умови появи статей з історії освіти і школи І.П.Крип'якевича, систематизувати їх за тематичними напрямками.

Що дозволяє нам у діяльності І.П.Крип'якевича виділити дослідження історії освіти та школи як окремих напрям його наукового пошуку? У першу чергу, це ті праці, що присвячені історії освіти та школи в Україні. В цілому хочемо звернути увагу на декілька десятків статей, опублікованих у західноукраїнських часописах упродовж 1908–1945 рр. Досліджуючи історію західноукраїнських земель в цілому та її окремих регіонів, І.П.Крип'якевич, який фактично упродовж тривалого часу пер. пол. ХХ ст. обіймав учительські посади гімназійних закладів на Львівщині, не міг не звернути увагу на джерела, що розкривали витoki освіти та появу шкільних установ ще за часів історії княжого періоду. Досить велика мережа освітніх закладів функціонувала на Галичині і в епоху середньовіччя. Її яскравим репрезентантом стали братські школи, що відстоювали та утверджували православ'я на західноукраїнських теренах у боротьбі з католицизмом. Окрім цієї ідеологічної місії, братські школи виконували функцію освітніх установ і готували ґрунт для поширення наукових знань і формування нової української еліти. Та найбільш результативним виявився період ХІХ ст., коли зажевріла надія на створення власної національної школи. До її розбудови активно включилася західноукраїнська інтелігенція, яка через культурно-освітні установи, товариства прагнула реалізувати ідею, яку виношували і плекали її попередники не одне століття. Ці освітянські рухи, спроби відродити власну національну школу, повернути із забуття імена славетних українських освітян не могли не зацікавити молодого на той час І.П.Крип'якевича.

До загального переліку історико-педагогічних праць І.П.Крип'якевича увійшли ті статті, які розкривають витoki історії освіти, процес становлення та розбудови українських шкіл, особливості структури освіти, організацію шкільного життя, навчання школярів та підготовку учительства: “Просвітна діяльність руської академічної молодіжи” (1908), “Вражіння з рогатинської гімназії” (1910), “Народна просвіта і Тарас Шевченко” (1911), “В школі ім. Грінченка”, “З життя приватної гімназії (З нагоди звіту гімназії в Рогатині)”, “Про давні наші школи у Львові”, “Школа ім. короля Данила”, “Шкільне життя в давніх часах”, “Як збирати жертви на школи” (1912), “Виклади з історії України” (1913), “В торговельній школі – наша будучність”, “Давні українські школи на Волині”, “Організація шкільництва в занятих землях”, “Січове військо і українська школа”, “Українське шкільництво в Холмщині”, “Українські школи на Холмщині” (1915), “Волинські школи, Кривавого року”, “Давні українські школи у Володимирі Волинському”, “Українські школи на Волині” (1917), “Львівська братська школа ХVІ–ХVІІ в. З нагоди 340-х роковин заснування 1586–1926”, “Перша середня школа в Галичині” (1926), “Найстарший устав української школи” (1927), “Волинь – носій української культури. Давні школи на Волині” (1931), “Братська школа у Львові в ХVІ ст. та її устав”, “З історії галицького шкільництва ХVІ–ХVІІІ ст.”, “Перша українська школа у Володимирі Волинському”, “Початкова школа в давні часи”, “Тернистим шляхом. Записи про шкільну науку Олексія Залківського в 1830-их рр.” (1933), “Дещо із звичаїв у Львівській школі та бурсі” (1934), “350-ліття середньої школи у Львові” (1936), “Ремісничі учні в давніх часах” (1937), “У Ново-Яричівській школі” (1945).

Початок перших публікацій з історії української освіти та шкільництва припадає на 1908 р., коли І.П.Крип'якевич був ще студентом філософського факультету Львівського університету. На цей час він вже мав певний досвід написання наукових статей, рецензій, редагування. На 1908 р. він був автором вже 37 публікацій. Щоправда жодна з них не піднімала питання історії українського шкільництва та освіти. Однак саме у 1908 р. започатковано відлік наукових, науково-популярних статей з педагогічної проблематики. Пояснення такому факту перш за все потрібно шукати у науковому оточенні та професійній діяльності І.П.Крип'якевича.

У львівському університеті він уперше познайомився з відомим українським істориком М.Грушевським, який став його науковим керівником. Як згадує І.П.Крип'якевич: “Лекції його були малоінтересні. Він відчитував частини своєї Історії України-Руси, які готував до друку, не приготувавши їх спеціально для викладу, так, що матеріал був сухий і непрозорий... Але дуже цінний був його семінар (“історичні вправи”, як це звалось офіційно, бо справжнього семінара Грушевському не дозволено)” [5]. М.Грушевський доклав чимало зусиль для наукового становлення студентів університету. Про це згадує сам І.П.Крип'якевич: “Особливо важне для молодих істориків було те, що Грушевський притягнув нас відразу до наукової роботи, назначав книжки до рецензії, примушував багато читати, і рецензії та матеріали друкувати в Записках НТШ... Також посилав нас до архівних копіювати акти і заохочував працювати над архівними матеріалами... Грушевський закликав нас до своєї хати і там давав книжки, обговорював роботи, давав доручення...” [5].

Саме М.Грушевський закликав молодь, свідомих українців взятися за просвіту свого народу. Революційні події 1905–1907 рр. у Російській імперії спонукали українську інтелігенцію долучитися до культурно-освітньої праці на користь свого народу. У статті “Самоотверженіє малороссіянь” М.Грушевський так визначив важливість цього напрямку діяльності: “Треба пам'ятати, що не тільки культурна робота в теперішній час має “велику політичну вагу”, але ще й більшу політичну та всяку іншу вагу має і матиме її брак. Заборона українського слова кожної хвили готова упасти – і в яким тоді світлі покаже себе наша Україна? Досі все складали на заборони: мовляв, мали б українці й те се, коли б не забороняли і наукових видань, і популярної літератури, й ідейної белетристики, і перекладів, і видань для дітей, і підручників шкільних, і всякої всячини” [2]. М.Грушевський пропонував українській молодій інтелігенції взятися за надзвичайно важливу просвітницьку роботу, кінцевим результатом якої б стало відродження своєї школи, культури, мови, преси. Власне на цей заклик і відгукнувся І.Крип'якевич, почавши досліджувати історію української освіти та школи.

Подальші публікації І.П.Крип'якевича у цій царині пов'язані з його трудовою діяльністю. Так, працюючи учителем у 1909–1910 рр. у приватній Українській гімназії в Рогатині, І.П.Крип'якевич описує свої спостереження, гімназійну педагогічну практику у двох вищезгаданих статтях. Щоправда, одна з них з'явилася в 1910 р., а інша дещо пізніше – під час роботи у філії української академічної гімназії у Львові (1912 р.). Більш

інтенсивними у написанні та виданні педагогічних статей виявилися 1912–1917 рр. У цей час І.П.Крип'якевич написав 16 публікацій з історії української освіти та школи. Подібне явище має своє пояснення.

1912–1917 рр. – час інтенсивного напрацювання та розробки засад української національної школи. У ці роки українська інтелігенція на сторінках педагогічної та суспільно-політичної преси заговорила про нову національну школу. Своє бачення цієї школи подали Б.Грінченко, Н.Григор'єв, С.Єфремов, В.Прокіпович, С.Русова, Я.Чепіга, С.Черкасенко, Г.Шерстюк. Чисельні матеріали з проблем розбудови української школи публікував часопис “Світло” (1910–1914). “Світло” як і десятки інших педагогічних часописів, за переконанням сучасного дослідника І.Зайченка, формували теоретичні основи національної школи, систему освіти [3]. У роки Першої світової війни на західноукраїнських теренах, хоч і не на тривалий час, постає така школа. Певна річ, що осторонь цих процесів не міг стояти І.П.Крип'якевич.

Упродовж 1912–1917 рр. в історико-педагогічних публікації І.П.Крип'якевича можна виділити окремі тематичні напрями: а) статті з історії школи та освіти; б) статті, присвячені відкриттю та функціонуванню українських шкіл у Галичині в роки Першої світової війни; в) статті, написані на основі власних педагогічних спостережень, діяльності в освітніх закладах.

Більшість статей І.П.Крип'якевича, які вийшли у світ упродовж 1926–1945 рр., присвячена історії школи та освіти. Якщо до цих статей додати публікації попередніх років, то стає очевидним, що дослідження історії школи та освіти залишалися домінуючим упродовж тривалого часу. Враховуючи те, що І.П.Крип'якевич формувався як професійний історик і готував себе до наукової діяльності, дослідження історії школи та освіти цілком логічно вплітається в загальну канву його наукового пошуку.

Цікавим, як на наш погляд, і закономірним та обґрунтованим залишається питання розміщення публікацій. З 1908 р. до 1917 р. майже всі свої статті І.П.Крип'якевич друкував у суспільно-політичних часописах “Діло” та “Українське слово”. Те, що більшість публікацій з'явилася у “Ділі” має своє пояснення. І.П.Крип'якевич, вступивши до університету, долучився до діяльності студентського товариства “Академічна громада”. Членами цього товариства була галицька молодь, яка організувала суспільно-політичні дискусії, знайомилася з новими публікаціями (при товаристві функціонувала бібліотека), долучалася до культурно-просвітницької та наукової роботи. Як згадує у своїх спогадах І.П.Крип'якевич, товариство “Академічної громади” за своїми політичними вподобаннями було різним: націонал-демократи, соціалісти, радикали. Він зазначав, що у товаристві на той час працювало “ряд талановитих провідників студентства”. Серед них він звертав увагу на Михайла Лозинського, співробітника “Діла” та Василя Панейка. Саме В.Панейко з 1907 р. співпрацював із часописом “Діло”, а упродовж 1912–1918 рр. – займав посаду головного редактора. Близьке знайомство з В.Панейком відкривало перед І.П.Крип'якевичем необмежений доступ до шпальт “Діла”. Між В.Панейком та молодим Крип'якевичем зав'язалися дружні стосунки. Про це у своїх спогадах писав останній: “Я стояв близько до “поступового” студентства і Панейко,

Назарук, Весоловський, Січинський, Ростокович, Федір Замора, В.Левицький, Цегельський та ін. – це були мої близькі товариші і приятелі” [5]. Не лише дружні стосунки з В.Панейком стали основою для співпраці І.П.Крип'якевича з часописом “Діло”. В.Панейко, очоливши часопис, дещо змінив загальну редакційну політику. Він збільшив газетну площу на матеріали культурно-освітньої тематики. Власне це й дозволило І.П.Крип'якевичу опублікувати наступні статті: “В школі Грінченка”, “Шкільне життя в давні часи” тощо.

З 1926 р. І.П.Крип'якевич активно співпрацює з педагогічним товариством “Рідна школа” і історико-педагогічні розвідки друкує в однойменному педагогічному часописі, популярних часописах “Неділя”, “Життя і знання”. Окремі статі І.П.Крип'якевич передавав для оприлюднення в ілюстровані народні календарі “Просвіти”, Віденський альманах та популярний часопис “Письмо з Просвіти”. Співпраця І.П.Крип'якевича з “Письмами з Просвіти” також має свою історію. До діяльності “Просвіти” І.П.Крип'якевич долучився у 1907 р. “Просвіта” у переліку своїх видань мала репрезентативний календар. Редактором календаря був Юліян Балицький. Як згадує І.П.Крип'якевич, “він (Ю.Балицький – А.Л.) втягнув мене глибше в освітню роботу”. І.П.Крип'якевич почав допомагати Ю.Балицькому у підготовці та випуску “Письма з Просвіти” [5]. Саме у цьому часописі І.П.Крип'якевич опублікував дві важливі статті методологічного характеру – “Виклади з історії України” та “Якої лектури бажає народ”.

Варто звернути увагу і на той факт, що географія історико-педагогічних досліджень обмежена лише декількома регіонами – Волинню, Галичиною, Холмщиною. Лєвова частина публікацій присвячена дослідженню історії освіти та школи Галичини. І це не випадково, якщо врахувати, що саме цей край найбільше пов'язаний з життєвим і творчим поступом відомого українського історика.

Наукові публікації І.Крип'якевича з історії української освіти та шкільництва потребують ретельного аналізу і детального опрацювання, незважаючи на те, що про історію української школи маємо чимало наукових розвідок, статей, монографій. Будучи професійним істориком, І.П.Крип'якевич ретельно досліджував архівні матеріали і відбирав серед них ті, які розкривали зміст становлення української освіти і школи. Нами встановлено хронологічні межі появи цих публікацій – 1908–1945 рр. Вони обумовлені не лише тими дослідженнями, які здійснював Іван Петрович, але і його вчительською діяльністю. Викладання історії упродовж цього періоду, очевидно, лише посилювало науковий пошук у сфері освіти та школи. Історико-педагогічні публікації І.П.Крип'якевича можна поділити на окремі тематичні напрями: а) статті з історії школи та освіти; б) статті, присвячені відкриттю та функціонуванню українських шкіл у Галичині в роки Першої світової війни; в) статті, написані на основі власних педагогічних спостережень, діяльності в освітніх закладах. Поява ряду публікацій з історії освіти та школи здійснювалася не лише з науковою метою, але і для популяризації знань серед українського населення. В умовах бездержавності важливо було не лише зберегти власну історію, але й на її позитивних прикладах формувати нове покоління, яке у майбутньому відродило б Українську державу.

Література

1. Грабовецький В. В. Іван Крип'якевич про історію освіти в Галичині / В. В. Грабовецький, І. Є. Цепенда // Регіональна науково-практична конференція, присвячена 105-річчю з дня народження визначного історика України академіка Івана Крип'якевича : тези доповідей та повідомлень. – Івано-Франківськ, 1991. – С. 36–37.
2. Грушевський М. Самоотверженіє малороссіянь / М. Грушевський // Великий українець: матеріали з життя та діяльності М.Грушевського. – К. : Веселка, 1992. – С. 9–17.
3. Зайченко І. В. Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. XIX – поч. XX ст.) / І. В. Зайченко. – Львів, 2002. – 344 с.
4. Клименко Н. П. Штрихи до педагогічної діяльності академіка І.П.Крип'якевича / Н. П. Клименко // Український історичний журнал. – 2008. – № 2. – С. 64–75.
5. Крип'якевич І. Спогади (автобіографія) / І. Крип'якевич // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. наук. праць. – Львів, 2001. – Вип. 8. – С. 78–140.
6. Ступарик Б. М. І. Крип'якевич – дослідник історії освіти / Б. М. Ступарик // Регіональна науково-практична конференція, присвячена 105-річчю з дня народження визначного історика України академіка Івана Крип'якевича : тези доповідей та повідомлень. – Івано-Франківськ, 1991. – С. 48–49.